

Debatanmeldelser

Oxford-udgaven af Saxos Gesta Danorum

| KARSTEN FRIIS-JENSEN (udg.) & PETER FISHER (overs.): *Saxo Grammaticus Gesta Danorum, The History of the Danes*, I-II, Oxford Medieval Texts, Oxford University Press, Oxford 2015, lxxxvii; xxxi + 1751 s., £ 300 (samlet).

Den længe ventede komplette engelske oversættelse af Saxo Grammaticus' *Gesta Danorum* foreligger nu parallelt med den ny udgave af den latinske tekst i den højt estimerede, men desværre temmelig bekostelige, serie *Oxford Medieval Texts*. At anmelde et sådant værk giver anledning til en række overvejelser over flere aspekter i forbindelse med udgivelsen af Saxos latinske tekst, dens tekstkritiske apparat og i særdeleshed oversættelsen og dens placering i forhold til netop denne centrale kildeteksts lange og komplekse oversættelsestradition.

Saxos store historiske *Gesamtkunstwerk* består af 16 bøger af stærkt varierende omfang, den samtidshistoriske bog 14 fylder for eksempel en fjerdedel af den samlede tekst. Værket er skrevet på et formfuldendt og af renæssancehumanisterne beundret sølvalderlatin. Stilistisk læner det sig op ad de romerske forfattere Valerius Maximus, Quintus Curtius Rufus, Sallust, og Martianus Capella. Dog bærer Saxos værk også præg af en særegen, idiosynkratisk latinitet, der har givet oversættere (og læsere) mange grå hår gennem tiden.¹ I de første otte sagnhistoriske bøger veksler teksten mellem prosa og poesi (*prosimetrum*) og indbefatter her 50 digte, flere af høj litterær kvalitet, i intet mindre end 24 forskellige klassiske versemål.² Saxos værk hører til i den absolutte top af den danske historiske kanon, og det institut på Københavns Universitet, der rummer historiefaget i dag, er da også opkaldt efter dets forfatter. Det er kort sagt det tungeste af det tunge nationale kulturgods, vi har med at gøre her – nu også i komplet engelsk oversættelse.

¹ Se oversætteren Peter Fishers introduktion, s. lxxxi.

² Se Karsten Friis-Jensen: *Saxo Grammaticus as Latin Poet. Studies in the Verse Passages of the Gesta Danorum*. Analecta Romana Instituti Danici. Supplementum XIV. Rom 1987.

Der findes, som det nok vil være de fleste læsere af dette tidsskrift bekendt, intet oprindeligt middelalderligt håndskrift af Saxos værk ud over de fire folier, der udgør det såkaldte Angersfragment, nærmest mirakuløst opdaget i bindet til et senmiddelalderligt håndskrift i Angers stadsbibliotek i 1863 og identificeret som en del af Saxos historiske værk i 1877 (i dag Det Kongelige Bibliotek, NKS 869 g 4° en digital version findes på bibliotekets hjemmeside). En moderne udgave må derfor baseres på det første tryk, Christiern Pedersens editio princeps fra 1514,³ de senere mindre fragmenter samt den forkortede version, det såkaldte *Compendium Saxonis*, fra 1300-tallet.⁴ Manglen på en egentlig „ur-tekst,, gør, at vi aldrig med sikkerhed kan vide, om den tekst, der blev trykt i Paris i 1514, svarer fuldt og helt til det værk Saxo færdiggjorde i det første årti af 1200-tallet. Der er enkelte mindre afvigelser imellem Angersfragmentet og Christiern Pedersens udgave, og fragmentet indeholder trods alt blot en brøkdelt af værket. Den første filologiske udgave med tekstkritisk kommentar blev udgivet af kongelig historiograf Stephan Hansen Stephanius i 1645.⁵ Denne blev senere fulgt af Peter Erasmus Müllers og Hans Mathias Velschows Saxoudgave *Saxonis Grammatici Historia Danica* fra 1839-1858 og Alfred Holders *Saxonis Grammatici Gesta Danorum*, udgivet i Strasbourg i 1886. Disse tekstkritiske udgaver udgjorde grundlaget for de oversættelser, der anvendtes gennem hele 1900-tallet, og som kom til at præge opfattelsen af værket og dets ophavsmand hos både læg og lærd.

Det har været Karsten Friis-Jensens ambition at genskabe teksten så tæt som muligt på Saxos oprindelige version, og udgivelsen hviler derfor – naturligvis, må man vel sige – på en grundantagelse om, at Parisertrykket ligger meget tæt op ad „originalen,, og dertil, at Angersfragmentet vitterligt er Saxos eget arbejdsseksemplar – hvilket denne læser følger Friis-Jensen i at finde højst sandsynligt. Man skal kort sagt holde sig for øje, at der er tale om en genskabelse af en tabt tekst fra det

³ Om parisertrykket og dets kontekst, se Karsten Friis-Jensen: „Humanism and Politics. The Paris Edition of Saxo Grammaticus's Gesta Danorum 1514., i *Analecta Romana Instituti Danici XVII-XVIII*, Rom 1989, s. 149-162.

⁴ Trykt i M.Cl. Gertz: *Scriptores Minores Historiæ Danicæ Medii Ævi*, bind 1, København 1917-22, (genoptryk 1970), s. 195-439. Om kompendiet, se Anders Leegaard Knudsen: *Saxostudier og righistorie på Valdemar Atterdags tid*. Skrifter udgivet af Institut for Historie ved Københavns Universitet 17, København 1994.

⁵ Saxo Grammaticus: *Saxonis Grammatici Historiæ Danicæ libri XVI*, udg. af Stephanus Johannis Stephanius, Sorø 1644; Stephanus Johannis Stephanius: *Notæ uberiores in Historiam Danicam Saxonis Grammatici*, Sorø 1645. Kommentarbinderet fra 1645 er genudgivet i faksimile med indledning af H.D. Schepelern, København 1978 (*Danish Humanist Texts and Studies*, 2).

tidlige 1200-tal, altså en kvalificeret konstruktion. Samme problematik gør sig i øvrigt gældende for andre centrale kilder til Danmarks middelalder, heriblandt Sven Aggesøns to historiske værker, den korte Danmarkshistorie (*Brevis historia regum Dacie*) og traktaten om hofkets lovgivning (*Lex castrensis sive curiae*). Ved sin alt for tidlige død arbejdede Friis-Jensen netop på at genskabe disse to for dansk højmiddelalderforskning så vigtige kildetekster. Nærværende udgave af Saxos værk bygger på Friis-Jensens tekstkritiske udgave, udgivet af Det Danske Sprog- og Litteraturselskab, med paralleloversættelse af Peter Zeeberg, der udkom i 2005.⁶ Denne afløste Jørgen Olriks og Hans Ræders udgave fra 1931,⁷ der havde mødt megen kritik, ikke mindst fra Saxoforskeren Lauritz Weibull.⁸

At udgive og oversætte Saxos omfattende værk kræver et indgående kendskab til den litteratur, der ligger til grund for teksten, og som den via eksplicite citater, indirekte referencer og antydninger bringer i spil. Hver udgiver har føjet nye identifikationer til, og denne akkumulerede mængde af tekststeder, antikke såvel som middelalderlige, giver et stadig bedre indblik i det righoldige tekstuelle og kulturelle „arkiv,, som værket bygger på. Her dominerer antikke romerske forfattere, i særdeleshed Valerius Maximus, både stilistisk og gennem direkte citat, som det vil være læsere af Saxo bekendt. Af middelalderlige forfattere citeres kun en håndfuld direkte, men det er til gengæld en særdeles interessant kombination af ældre „klassikere,, inden for de historiske genrer, samt nyere værker. Blandt de sidstnævnte identificerbare historiske kilder, som Saxo har benyttet, særligt Adam af Bremens *Gesta Hammaburgensis ecclesiae pontificum* og kollegaen Sven Aggesøns værker, finder vi referencer til f.eks. Bernard af Clairvaux, Dudo af St Quentin, Johannes af Salisbury, Josef Iscanus (Josef af Exeter), Petrus Pictor og ikke mindst til en absolut bestseller fra Saxos egen levetid, nemlig Walter af Châtillons store epos *Alexandreis*. Bemærkelsesværdigt for en lærd 1100-tals forfatter er den meget lille andel, der udgøres af patristiske og bibelske referencer og citater, men det kan skyldes, at man ikke har ledt lige så intensivt efter dem. Friis-Jensen har i den nye udgave føjet flere af disse im- og eksplicite tekstuelle referencer til listen,

6 Karsten Friis-Jensen (udg.) & Peter Zeeberg (overs.): *Saxo Grammaticus, Gesta Danorum: Danmarkshistorien*, 2. bind, Det Danske Sprog- og Litteraturselskab, København 2005. Den danske tekst var en let revision af Zeebergs oversættelse fra 2000, der atter byggede på Friis-Jensens på det tidspunkt endnu ikke udgivne arbejde.

7 Jørgen Olrik & Hans Ræder: *Saxonis Gesta Danorum* bind I. Det Danske Sprog- og Litteraturselskab, København 1931.

8 Se især Lauritz Weibull: „Saxo inför nutida textkritik“, *Scandia*, VIII (1935), s. 251-93.

ikke mindst allusioner til og citater fra de romerske digtere Horats og Ovid, og dermed bidraget yderligere til vores forståelse af den umådeligt komplicerede tekstmosaik, som Saxos idiosynkratiske og originale værk også er. Men ved siden af egentlige tekstciter og allusioner findes også andre veje til at belyse en teksts tilblivelse og kulturelle ophav. Indlejret i selve tekstens form, for eksempel i valget af bestemte vendinger eller versformer, kan nemlig ses aftryk af det lærde miljø eller den skole, som forfatteren var rundet af. Friis-Jensen har tidligere foreslået skolen og det lærde miljø i Reims omkring ærkebiskop Vilhelm og dennes kreds, der netop indbefattede tidens fremmeste digtere og lærde, som muligt uddannelsessted for Saxo. Ikke blot var der nære personforbindelser imellem Reims-miljøet og Danmark og Lunds Domkapitel, det kan ydermere underbygges ved, at Saxo, som Friis-Jensen nævner, anvender en relativt sjælden form for antikiserende heksameter, der netop forekommer i udpræget grad hos to episke forfattere af „Reims-skolen,“, nemlig Walter af Châtillon og Josef af Exeter. Ligeledes lader det til, at Saxo benytter en særlig form for prosarytme, der også er et kendetegn for netop dette nordfranske lærdomsmiljø. Med disse opdagelser er vi kommet et lille, men ikke uvæsentligt, skridt videre i opklaringen af, hvem Danmarks største middelalderlige historieskriver egentlig var: en højlærd mand, formentlig kanonik ved domkapitlet i Lund, eller i hvert fald tilknyttet dette, uddannet i udlandet i et lærdomsmiljø, hvor latinsk poesi var i højsædet, velbevandret i de romerske klassikere, med godt kendskab til den nyere lærde kanon og til sin samtids litterære bestsellere. Og, bør det tilføjes på baggrund af nyere retshistorisk forskning, også relativt velbevandret inden for sin samtids juridiske diskurs. Dette fremgår ikke mindst af hans ikke udfne evne til at manipulere med retlige forskrifter, eksempelvis i forbindelse med den prekære sag om ærkebiskop Eskils afgang og Absalons tiltrædelse, der beskrives detaljeret.⁹ Saxos viden om kanonisk ret er generelt blevet undervurderet – og bliver det desværre også i indledningen her, der karakteriserer Saxos lærdom som værende en generalists. Af sin samtids lærdomskanon mestrer han *trivium* (grammatik, retorik, dialektik) og har en primært litterær dannelse med godt kendskab til de romerske klassikere, men besidder ifølge udgiver og oversætter intet indgående kendskab til teologi, jura, medicin eller de fire „naturvidenskabelige,“ discipliner i *quadrivium* (musik, aritmetik, geometri og astronomi). Spørgsmålet er her, hvilken vægt vi skal lægge på specialiseringsgraden. Beskrivelsen af retlige aspekter – og dem er der ganske mange af i *Gesta Danorum* – viser en forfatter, der havde rimeligt godt greb om hovedtrækkene i især kanonisk juri-

⁹ Saxo, xiv, 55.1-58.1, s. 1420-1444.

disk tænkning og procedure.¹⁰ Selv om han ikke har været egentlig juristuddannet, har hans tilknytning til ærkebiskop Absalons og senere Anders Sunesøns stab trods alt krævet et vist kendskab til kanonisk ret, som den så ud på dette tidspunkt, før 1200-tallets gennemgribende systematisering og akademisering af de juridiske discipliner. Så der er stadig et arbejde at udføre i forhold til at kortlægge Saxos intellektuelle baggrund og referenceramme.

I forhold til selve teksten har Friis-Jensen kun foretaget få ændringer i forhold til 2005-udgaven. Så for forskere, der skriver på dansk, er den ny udgave af den latinske tekst ikke en decideret erstatning i forhold til 2005-udgaven, men et kærkomment supplement. Den væsentligste forskel imellem de to udgaver er nok det udbyggede tekstkritiske apparat, der nu er på engelsk frem for latin, og de fortløbende kommenterende fodnoter til oversættelsen. Så selv om man arbejder med Saxo i den latinsk-danske udgave, kan det være nyttigt at konsultere denne udgave også. Kommentarerne bygger primært på, hvad udgiver og oversætter har anset for *communis opinio* i forskningen, og som forsigtigheden i formuleringen i mange tilfælde antyder, er der adskillige steder i teksten, hvor der langt fra hersker en sådan konsensus om fortolkningen – og enhver oversættelse er jo netop dét: en fortolkning.

At oversætte Saxo er ingen enkel sag. Og det skyldes ikke blot, at hans lærde, til tider kringlede og arkaiserende latin er mere end almindeligt vanskeligt.¹¹ Derfor beskæftiger en ikke ringe del af Saxoforskningen sig netop med spørgsmål om oversættelse og herunder fortolkningen af Saxos begrebsapparat og den kulturelle kontekst, det udspringer af. Som sagt er der en lang tradition for at oversætte Saxo, begyndende med Anders Sørensen Vedels oversættelse fra 1575.¹² Udgiveren af førstetrykket (1514), Christiern Pedersen, udførte ligeledes en dansk oversættelse, der desværre er gået tabt. Der var altså relativt tidligt en opfattelse af, at værket burde tilgængeliggøres for en bredere, ikke-latinkyndig, læserskare. Gennem oversættelserne kom værket til at indgå i en national kanon og blev dermed en vigtig byggesten i

¹⁰ Om Saxos juridiske viden og indsigt, se artiklerne af Helle Vogt, Per Andersen og Mia Münster-Swensen i Per Andersen og Thomas K. Heebøll-Holm: *Saxo og hans samtid*, Aarhus 2012; samt Münster-Swendsen: „Ærkebiskoppens endeligt: Et bidrag til udlægningen af sagen omkring Eskils resignation i 1177“, Martin Berntson & Anna Minara Ciardi: *Kyrklig rätt och kyrklig orätt – kyrkorättsliga perspektiv*, Bibliotheca Theologiae Practicae 97, Lund 2016, s. 339-54.

¹¹ Vedr. Saxos sprogbrug, se Franz Blatts glosar i bind II af Olrik-Ræder udgaven, *Saxonis Gesta Danorum* bind II. *Index Verborum*. Det Danske Sprog- og Litteraturselskab, København 1957.

¹² Anders Sørensen Vedel: *Den danske krønike som Saxo Grammaticus skreff*. København 1575 (faksimileudgave, København 1967).

skabelsen af dansk nationale selvforståelse – ikke mindst i 1800-tallet. Siden er Saxos værk oversat til adskillige andre sprog, deriblandt tysk (dog kun de første ni sagnhistoriske bøger), fransk (kun excerpter), italiensk i 1993, japansk i 1993 og spansk i 1999. Nærværende engelske oversættelse, der er den første komplette til dette sprog, bygger for de første 9 bøgernes vedkommende på Fishers tidligere publicerede oversættelse *The History of the Danes* (1979).¹³ Før denne skulle man tilbage til Oliver Eltons victorianske, Shakespeare-influerede oversættelse fra 1894.¹⁴ Oversættelsen af de sidste syv „samtidshistoriske„ bøger, som er dem, historikere mestendels interesserer sig for, er altså helt ny og bygger på Eric Christiansens omfattende noteapparat til dennes, i øvrigt ganske gode, men svært fremskaffelige, oversættelse af bog 10-16 udgivet i *British Archaeological Reports* 1980-81.¹⁵ Christiansens oversættelse har den finurlighed, at den er baseret direkte på Christiern Pedersens *editio princeps* fra 1500-tallet og netop ikke på de senere filologiske tekstudgaver. Dette kan, sammen med den lidt obskure publiceringsform (mig bekendt er teksten aldrig genoptrykt), have medvirket til, at den ikke fandt den anvendelse, som den fortjente – ikke mindst som korrektiv til de toneangivende og ganske problematiske danske oversættelser, der dominerede Saxoreceptionen hertilands indtil 2000.

En oversætters udfordringer adskiller sig på en række væsentlige punkter fra dem, der gør sig gældende for udgiveren af den latinske tekst. Her er det bl.a. af betydning, hvilken modtager man forestiller sig oversættelsen skal have. Er det den alment historieinteresserede læser eller fagpersoner – eller begge dele? Skal man forholde sig så neutralt som muligt i ordvalget og risikere at skabe en tør og livløs tekst, eller bør man forsøge at fange noget af det stærkt værdiladede og til tider barokt-svulstige sprog, som Saxo benytter sig af? Hvordan fanger oversættelsen de semantiske forskydninger, der præger begrebsbru- gen? Skal man forsøge at bibeholde de knudrede sætningskonstruk- tioner og det arkaiserende ordvalg? Eller tværtimod forenkle teksten til et mere simpelt nutidssprog? Skal man vælge neutrale begreber for ikke at skabe uønskede associationer? Zeeberg valgte forsigtigt det sidste i den nyeste danske oversættelse, og Fisher følger i det store hele

¹³ Hilda Ellis Davidson (udg.) og Peter Fisher (overs.): *Saxo Grammaticus: The History of the Danes*, Cambridge 1979.

¹⁴ Oliver Elton (overs.): *The First Nine Books of the Danish History of Saxo Grammaticus*, London 1894.

¹⁵ Eric Christiansen (overs.): *Saxo Grammaticus: Danorum regum heroumque historia, books X-XVI: the text of the first edition with translation and commentary in three volumes*, *British Archaeological Reports* 84, 3. vols, Oxford 1980-81.

samme strategi: at vælge mere neutrale og værdifri, men derfor ofte også vage og mangetydige begreber. Han er derudover tvunget til at forenkles sætningsopbygningen, hvis oversættelsen bare nogenlunde skal følge almindelig moderne engelsk sprogbrug, hvor flerledelede sætningskonstruktioner, f.eks. kæder af indskudte bemærkninger og ekskurser, er relativt sjældne. Her vælger Fisher et kompromis, som denne læser finder ganske fornuftigt: Teksten skal være læsbar, så en vis grad af forenkling er nødvendig, men Saxos til tider lange sætninger, opstillinger af modsætningsforhold og de retoriske finesser søges så vidt muligt bevaret – uden at teksten bliver alt for snørklet. Digtene udgør en helt særlig udfordring, ikke mindst hvis man som Fisher ønsker at bevare både det oprindelige versemål og meningen, inklusiv underforståede betydninger og mere eller mindre skjulte hentydninger. Som oversætter har Fisher fordel af et så ordrigt og latin/romansk-influert sprog som det engelske. Oversættelsen kan dermed i højere grad bibeholde enkelte ords nuancer, der er en hel del vanskeligere at oversætte til godt dansk. Al oversættelse er som sagt fortolkning, og oversættelser reflekterer den tid, de er skabt i. Både Fisher selv og hans engelsksprogede læsere er dog ikke på samme måde belastet af en lang og til tider stærkt problematisk tradition som den, der præger de danske Saxooversættelser. Ser vi nærmere på disse fra de sidste to århundreder før Zeebergs oversættelse udkom i 2000, er der en tydelig national, antilatinsk og dermed implicit antieuropæisk tendens. Saxos værk skal med vold og magt gøres dansk, afklædes sine latinske gevandter, så det oprindelige folkelige og nordiske træder frem, nøgent, råt og uden latinens sirlige kunstgreb. Fra at være et værk tilegnet en lærd elite skal Saxos historiske værk gøres til folkebog. Det begynder med N.F.S. Grundtvigs temmeligt frie og udflippede gendigtning i hans såkaldte borgestil.¹⁶ Grundtvig anerkendte, at Saxos værk overlevede tidernes hærgen, netop fordi det var skrevet på latin, men det var i sig selv ikke noget positivt. Det skyldes blot, at „Latin var det Eneste de saakaldte Boglærde fandt det umagen værd at læse og afskrive,„ og Saxos genistreg var netop „at paaliste Latinen Saameget af de danske Visers hjertelige Dybde,„ som muligt.¹⁷ Transformationen fra *Saxo Grammaticus* til *Sakse Runemester* var dermed begyndt. Frederik Winkel Horn, hvis umådeligt succesfulde oversættelse fra 1898¹⁸ netop er et modsvar til Grundtvigs frit fabulerende gendigtning, omdigtede og „nordificerede,„ ligeledes Saxo, blandt andet ved at gengive Saxos dig-

16 N.F.S. Grundtvig: *Danmarks Krønike af Saxo Grammaticus*, I-III, København 1818-22. I 2. udgave 1855 var titlen: *Danmarks Krønike af Saxe Runemester*.

17 Grundtvig: *Af Danmarks Krønike*, s. 87 og 102.

18 Frederik Winkel Horn: *Saxo Grammaticus: Danmarks Krønike*, København 1898.

te, så de passede til deres forestillede, „oprindelige,, norrøne forlæg. Det skar nemlig denne oversætter i hjertet „at se en Række Oldkvad, som vi vilde have givet meget til at eje i deres oprindelige Skikkelse, gjengivne paa sirligt Latin, der helt forvansker deres Stil og Tone,, og han så det som sin opgave „at komme om bag Saxos Bearbejdelser af de Oldkvad, der må have foreligget ham, og at gjengive dem i en Form (som Eddakvadenes), der kommer den oprindelige saa nær som muligt,,. Han gengav derfor hele den poetiske del af Saxos værk i stavrim med drastiske ændringer af indhold og sprogtoner til følge, som det for eksempel ses i uddraget af digtet nedenfor. Den samme indstilling ser man hos Jørgen Olrik,¹⁹ der beklagede, at Saxos snurrige latinitet ødelagde det oprindelige nordiske forlæg: „Saksens Stil og Fortællemaade er ordrig og malende, ofte lyrisk og svulmende. Han ejer ikke de islandske Sagamænds sikre Herredømme over Stoffet eller deres overlegne Fremstillingskunst [...] i Oldhistorien og ikke mindst paa Overgangen til den historiske Tid skæmmes hans Stil på sine Steder stærkt af dette Ordgyderi. Det samme gælder om Oldkvadene, som han har omdigtet i alle mulige latinske Versemaal, hvorved de ordknappe oldnordiske Vers ofte er blevet meget udtværede..²⁰ Olrik beholdt så vidt muligt digtenes latinske former, men – som Zeeberg har påpeget – tilføjede han et *tredje* lag: en hel ny „nordisk,, sagalignende sprogdragt, skabt ud fra blandt andet folkeviserne. Som sine forgængere ønskede Olrik at fremdrage den norrøne saga, der antoges at ligge bag Saxos latinske tekst, og i hans oversættelse blev værket simpelthen til *Saksens Danesaga*.

Igennem 1900-tallet, indtil Zeebergs ny danske oversættelse fra 2000, kappedes Winkel Horns og Olricks oversættelser om, hvilken der var den kanoniske. Olricks oversættelse, i den reviderede 1925-udgave, blev genudgivet i 1970, Winkel Horns flere gange i løbet af 1980'erne og senest i 1994, og dertil i gendigtet form af Mogens Boisen i 1985 og af Helle Stangerup i 1999. Winkel Horns fandt altså flest læsere, og det er også den, man almindeligvis ser citeret, men af de to foretrak mange filologer Olricks. Fælles for dem alle, fra Grundtvig til Olrik, er kritikken af Saxos latin som overintellektualiseret, overpyntet, kunstlet og uægte, kontrasteret med den direkte, djærve og kortfattede nordiske stil. Kort sagt: Det fælles for alle disse oversættelser er, at latinen skygger for noget oprindeligt, der dog kan fremdrages af teksten (ved at udrense det latinske præg). Nærmere bestemt: Det antages, at der *er* (eller rettere *har været*) et oprindeligt nordisk, folkesprogligt forlæg, som Saxo så har iklædt fremmede (og upassende) gevandter. My-

¹⁹ Jørgen Olrik: *Saksens Danesaga*. København 1908-12.

²⁰ Olricks overs 2. udg: 1925, bd. 1, s. 23-24.

ten om det oprindelige (og oftest tabte) forlæg er i sig selv en klassisk middelalderlig topos, ikke mindst i periodens historieskrivning. Det postuleres, almindeligvis i forordet, at den tekst, der foreligger, er en omskrevet eller blot oversat version af et ældre værk, som oftest forfattet af en autoritet, der er så tilpas fjern eller obskur, at forlægget ikke længere kan findes, og sammenligning dermed er umulig. Saxo gør det samme, både i det berømte forord til *Gesta Danorum* og i hans metakommentarer i selve teksten. For eksempel hævder han, at hans gengivelse af det digt på fire linjer, der gav en ellers ukendt digter, Hjarne, kongeværdigheden, er hans „oversættelse„ af et oprindeligt digt på „barbarisk„.²¹ Vi kan ikke afgøre, om dette forlæg (formentlig mundtligt snarere end skriftligt) nogensinde har eksisteret. Sikkert er derimod, at der eksisterer klare latinske, litterære forlæg for selve fortællingen om et digt, der belønnes med et kongerige – som Saxo da også skriver. Meningen her er nemlig igen at understrege gennem et *exemplum*, der reproducerer et romersk forlæg, at det danske rige er/var det antikke Rom ligeværdigt – at der består en form for parallelitet eller ligeværdighed imellem de to. Denne pointe forsøger han i høj grad at føre igennem via den antikiserende sprogbrug. Dette giver nogle helt særlige problemer for den moderne oversætter, hvad end denne er dansk eller engelsk.

Noget af det vanskeligste ved oversættelser af Saxo ligger i hans politiske terminologi, altså de begreber, der anvendes til at betegne politiske og/eller militære embeder, institutioner med videre. Et eksempel er, hvordan man bør betegne den centrale politiske, retlige (og militære) enhed: kongens hof/følge. I danske oversættelser optræder her det oldengelske (men netop ikke spor middelalderdanske) ord „hird„. Begrebet indgik i Saxooversættelserne via netop N.F.S. Grundtvig, der jo var oldengelskkyndig, og hvis oversættelse af Beowulf-digtet kom til at farve hans gendigtning af Saxo. Anvendelsen af hird-begrebet mangedobles hos Olrik og forekommer stadig enkelte steder hos Zeeberg. Betegnelsen er efter min overbevisning stærkt misvisende og farvet af dets uudtalte konnotation af netop noget ur-/oldnordisk (også selvom begrebet er angelsaksisk). Det får magtcenteret i det danske kongerige til at fremstå som forskelligt fra de samtidige i resten af Europa. Det indikerer, at Danmark gik en art *Sonderweg*, der bibeholdt noget oprindeligt og primitivt midt i 1100-tallets gennemgribende omvæltningsprocesser – en institution baseret på oldgamle (ikke-kristne) kri-

²¹ „more suo barbarum condidit metrum„, Saxo, vi.1.1-2, s. 356. Hos Olrik er det blot „Folkemaalet„ (Olrik: *Saksens Danesaga. I. Fra Dan til Ingeld*, 1911, s. 279); hos Winkel Horn er der tale om „et kunstløst Vers„; hos Zeeberg er det blevet til „et vers af dem han plejede at skrive, på folkesproget„ (Zeeberg (overs.) s. 235) og hos Fisher „verses in his rude vernacular„ (s. 357).

geridealer, snarere end et rum for en gryende statsadministration. Det kan synes som en mindre, uskyldig detalje, men den har efter min mening en ikke ringe betydning for læsningen og dermed for forståelsen af den historiske kontekst. Heldigvis kan man på engelsk bruge „retinue,, og „retainers,, når der er tale om det militære følge, kongers/fyrsters livvagt, og „court,, har på engelsk den store fordel, at det (som afledt af det latinske *curia*) dækker både hofforsamlingen og det retlige forum, som denne også udgør. Hos Fisher er hoffolkene (*aulici, curiales*) derfor „courtiers,, fremfor „hirdmænd,,. Det betyder dog ikke, at Fisher ikke også – som sine danske forgængere – har vanskeligheder ved, hvad han skal kalde de mest centrale aktører i Saxos beretninger, nemlig medlemmerne af samfundets øverste lag, der hos Saxo optræder under en lang række forskellige betegnelser uden nogen særlig systematik eller konsekvens, såsom *proceres, principes, famuli, patres, maiores, nobiles, satrapae, optimates* etc. Fisher benytter sig her af en vifte af betegnelser, såsom „magnates,, „nobles,, „knights,, „aristocrats,, „lords,, „princes,, og for menige krigsfolk anvendes skiftevis „warrior,, og „soldier,, – sidstnævnte særligt når der er tale om en generaliserende betegnelse for folk i egentlig, formel krigstjeneste (hvori der som oftest indgår betaling), dvs. relativt neutrale betegnelser, der er umiddelbart forståelige for en moderne læser.

Udfordringen ligger i øvrigt ikke mindst i Saxos egne arkaismer. De kræver nemlig, at oversætteren har en fornemmelse for og indsigt i den samfundsmæssige, kulturelle og politiske kontekst; fra militærteknologier til ritualer og sædvaner, *både* i Saxos egen samtid *og* i den antikke romerske fortid, hvorfra begrebsapparatet primært stammer. Men selv hvis man besidder denne indsigt, består valget imellem at vride Saxos ordvalg til at passe på for eksempel en tidlige middelalderlig eller en sen 1100-tals kontekst eller bibeholde en begrebsbrug, der risikerer at give læseren indtryk af, at vi befinder os i det antikke Rom snarere end i oldtidens Lejre eller middelalderens Lund. Hvordan bibeholder vi 1100-tallets lærdes dyrkelse af den græsk-romerske antik, som giver sig udslag i deres skrifter, uden at ende med yderligere at vanskeliggøre brugen af værket som kilde til især de samtidshistoriske forhold? Hvad enten vi befinder os i hedensk tid eller Saxos egen samtid ville det jo virke noget særpræget at oversætte Saxos *centuriones* (en af hans foretrukne og gennemgående betegnelser for hærførere) til „centurions,, selv om det jo faktisk er det, der står.

Et af de mere kuriøse eksempler på arkaiserende sprogbrug hos Saxo er betegnelsen *satrapa*, der optræder adskillige steder, ikke mindst i de sagnhistoriske bøger. Her er der tale om et ord, der mig bekendt *ikke* er hentet hos Saxos foretrukne romerske forfattere, men

derimod fra en helt anden kilde. Jeg vil vove den hypotese, at Saxos „satraper,, stammer fra den latinske oversættelse af Det Gamle Testamente (*Vulgata*), nærmere bestemt Daniels Bog (særligt Daniel 6,2 og 6,7), hvor det står blandt benævnelsen af diverse embeder ved perserkongen Darius' hof. Her betegner det en type provinsguvernør, en stedfortrædende (konge)magt, lidt i retning af det engelske „viceroy,, (som nok ville give nogle uvedkommende associationer til britisk kolonipolitik), men hvad præcis dækker begrebet over hos Saxo? Og hvordan oversætter man det til engelsk? Her er problemet netop, at man i Saxos samtid netop ikke havde udviklet en institutionaliseret politisk terminologi med en entydig betegnelse for diverse embeder, og der er derfor ingen indlysende og præcis samtidig oversættelse af et mærkværdigt ord som *satrapa*. Saxo har fundet det brugbart, netop fordi det var fremmedartet, fordi det smagte af ælde, og måske også fordi der dermed skabtes en form for tidsmæssig forbindelse imellem det urgamle, men også hedenske og dermed fremmedartede, danske kongerige og det antikke Persien. Daniels Bog er i øvrigt hyppigt citeret og alluderet til i 1100-tallets verdslige latinske hoflitteratur og digtning, og kritiske hofklerke kunne netop identificere sig med hovedpersonen, som den, der kunne læse skriften på væggen og turde tale magten midt imod trods omkostningerne. Fisher oversætter almindeligvis *satrapa* med det neutrale „governor,, hvilket synes at være et fornuftigt valg (enkelte steder i de tidlige bøger bruges betegnelsen „jarl,,). På samme måde har den noget mere almindelige betegnelse *prefectus* voldt oversætterne problemer, netop fordi den, også i det antikke Rom, dækker over så bredt et spektrum af administrative positioner. I bog 6 omtales „Ericus, qui Suetie prefecturam gerebat,,.²² Hos Winkel Horn er denne Erik „Høvidsmand i Sverige,, hos Olrik „Sveriges Jarl,, (s. 281), hos Zeeberg „statholder i Sverige,, (s. 236) og i Fishers oversættelse hedder det „Erik held the governorship of Sweden,, (s. 357).

Ligeledes i bog seks møder vi i en enkelt passage en række standsbetegnelser, som de forskellige oversættere gennem tiden også har fået ret forskellige resultater ud af. Afsnittet omhandler de gode gamle dyder og sædernes forfald. På latin lyder det:

Qui uero ex popularibus primipilum in acie anteiret, ex seruo liber, ex agresti illustris euaderet. At si ingenuus foret, satrapa crearetur. Tanta olim audaces stipendia merebantur. Adeo ueteres nobilitatem fortitudini tribuendam putabant. Siquidem non

²² Saxo, vi.2.1, s. 356.

fortune uirtutem, sed uirtuti fortunam deferri oportere existimatum est.²³

I Zeebergs danske oversættelse (2005), er det blevet til:

Hvis en af de menige trådte frem foran fanebæreren i et slag, blev han fri hvis han var træl, stormand hvis han var bonde. Og hvis han allerede var fribåren, blev han gjort til jarl. Så høj en løn gav man i gamle dage en dristig kriger. Så alvorligt holdt man på at adelskab skal tildeles de tapre. I deres øjne afhang tapperheden ikke af standen, men standen af tapperheden.²⁴

Og i Fishers oversættelse:

Any of the people who advanced in battle before the standard-bearer were raised in status; a slave became a freedman, a peasant a nobleman. If he were already of high birth he was appointed a jarl. These were the high rewards once earned by the valiant. So much did men of old believe that distinction should be accorded to courage. It was not reckoned that bravery ought to be attributed to good luck, but good luck to bravery.²⁵

Igen er begge oversættelser yderst neutrale og gennemgående fornuftige, ikke mindst i forhold til forgængernes. Men at oversætte Saxos *fortuna*, som er et helt centralt tema igennem *Gesta Danorum*, med „good luck,, synes denne læser dog er lidt for vagt, og den kardinaldyd, der her kredses om, nemlig *fortitudo* (styrke, standhaftighed, tapperhed), er bestemt ikke kun forbeholdt krigerstanden. Saxos implicitte kritik er, tror jeg, mere generel og rettet imod hele den magtelite, der har opnået sine privilegier og samfundsmæssige status gennem deres herkomst snarere end deres personlige fortjeneste. Og spørgsmålet om meritokrati versus fødselsaristokrati er netop helt centralt i 1100- og 1200-tallets lærde samfundskritik, som der forefindes ikke så få ekkoer af i Saxos værk.

I hvor høj grad lægger man en fortolkning ind i oversættelsen? Skal man også „oversætte,, Saxos metaforer til, hvad man mener, han „egentlig mente,, men brugte for eksempel klassicerende betegnelser, navne, billeder og metaforer til at beskrive? Et godt eksempel er de skikkelser, hvis orakel Fridlev konsulterer for at lære noget om sin søn

²³ Saxo, v.5.5, s. 316.

²⁴ Zeeberg (overs.), s. 210.

²⁵ Saxo, v.5.5, s. 317.

Olufs fremtidige skæbne. Hos Saxo er de *Parcae*, den latinske version af de tre græske skæbnesøstre, Clotho (der spinder livstråden), Lachesis (der udmåler samme tråd med sin stav) og Atropos (der klipper tråden over, og dermed afgør dødstidspunktet og -måden). I alle de danske oversættelser er disse tre simpelthen *nornerne*, altså skikkelser i den norrøne gudeverden – formentlig ud fra den antagelse, at Saxo latiniserer noget oprindeligt nordisk, der ligger bag ordet. Hos Fisher er de (heldigvis) tilbageført til deres antikke græsk-romerske ophav:

It was a custom among the ancients to consult the oracles of the Fates concerning the future experiences of their children. Frithlelf intended to investigate the fortunes of his son by this ritual, and having offered solemn vows approached the deities' temple in prayer, here, peering into the shrine, he recognized the three maidens sitting in their respective seats.²⁶

Et lignende eksempel på indskrivningen af den nordiske gudeverden som erstatning for den græsk-romerske gælder Persefone, som i de tidligere oversættelser blev til Hel (dog ikke hos Zeeberg, der oversætter med det neutrale „døds gudinden,,).

Ordet „viking,, er gledet helt ud af den engelske oversættelse – heldigvis. Alligevel spørger bersærkerne stadig som en særlig kategori af krigere. Ordet optræder dog, så vidt jeg har kunnet se, intetsteds i selve oversættelsen, men derimod i registeret og i kommentarerne, særligt til femte bog og synes at dække over krigere, hvis adfærd overskrider gældende normer for krigsførelse og civiliseret opførelse.²⁷ Saxo selv bruger naturligvis ikke termen. Henvisningerne fører til nogle af de mest udpenslede beskrivelser af morderisk galskab i værket. Eksempelvis finder man den rockerlignende bande, der alle bærer navne, hvori „bjørn,, indgår, eller andre usympatiske typer, såsom Harthben, der optræder som bandleder og psykopatisk voldtægtsmand. Fisher oversætter helt passende hans bande som bestående af „thugs,, – altså hvad der på nutidsdansk ville betegnes som bøller. Men ideen om bersærker som udgørende en særlig krigerkategori består altså via registeret. En ukritisk læser, der var interesseret i „vikingernes,, sagnomspundne „bersærker gang,, kunne derfor via opslaget bygge en hel afhandling om disse ting og træk, men ville blot ende med at beskrive et

²⁶ „Mos erat antiquis super futuris liberorum euentibus Parcarum oracula consultare. Quo ritu Fridleuus Olai filii fortunam exploraturus nuncupatis solenniter uotis deorum edes precabundus accedit; ubi introspecto sacello ternas sedes totidem nymphis occupari cognoscit“, Saxo, vi. 4.12, s. 374-77).

²⁷ For eksempel i Saxo, v.I.3; v.3.6, v.3.9, vi.2.3, vi 7.5, vii 2.7-11.

fænomen, der også findes i andre kilder både fra denne og andre perioder og lokaliteter, der beskriver til dels krigsfolk i blodrus, men i særlig grad en type voldsmænd, der med deres ekstreme adfærd har sat sig uden for samfundet.

Endelig er der humorens, satirens og især ironiens problem. Det er et helt kapitel for sig, når vi taler om Saxo og det moralske værdisæt, han promoverer. Humor, både af den knastørre sardoniske slags og den mere grovkornede og platte, er der, som bemærket af Fisher, en hel del af hos Saxo, og den inkluderer også stærkt seksuelt ladede betydninger – en type humor, der i øvrigt gør sig særdeles godt på engelsk. Her kommer oversætteren på en vanskelig opgave ikke mindst, når versformen så vidt muligt søges bevaret. Et eksempel er Starkads (Stærkodders) lange digt i sjette bog, det såkaldte *Ingjaldskvad*, der består af sapfiske strofer (tre sapfiske vers efterfulgt af et adonisk) i et temmelig bramfrit sprog.²⁸ Her er det i det store hele lykkedes at skabe en oversættelse, der både gør, at læseren kan fornemme den antikke versforms helt særlige tone og rytme, uden at gøre for megen vold på indholdet, og samtidig bibeholde de temmelig grove seksuelle betydninger, de dobbelttydige metaforer og koblingen imellem grovæderi og overdreven/upassende vellyst, som digtet bogstaveligt talt svælger i. Her et uddrag af den latinske tekst med Fishers parallelle oversættelse. Til sammenligning er vedføjjet Winkel Horns oversættelse, som temmeligt tydeligt illustrerer, hvad der sker med en tekst, når den bliver kørt igennem den norrøne vridemaskine.

Amoue, queso, muliebre donum Et tuo mitram capiti repone! Infulas nemo Venerem decentes Fortis adoptat.	Please take away that womanish gift, replace that turban on your head. A hero never donned chaplets suited only to love-making.
Absonum namque est, ut in arma promptis Nexili crinis religetur auro: Mollibus cultus tenerisque turbis Competit iste. At tuo munus refer hoc marito,	It's quite grotesque for men of battle to bind their locks with twining gold. That style better suits a bunch of soft weaklings. Give this offering to your spouse, who loves
Cui placet luxus digitusque prurit, Dum nates uersans uolucris rubelle Viscera tractat. Vxor Ingelli leuis ac petulca	debauchery and lusts as his fingers turn the rump of a capon toasted brown to pick its guts. The wife of Ingjald, skittish and wanton,

²⁸ Saxo, „Cedat imbellis,, no. 34, vi. 9. 3-16.

Louis Moes udgave af dronningens forsøg på at formilde Starkad, umiddelbart før han med sit hånende kvad forvandler kong Ingjald fra et pjok til en hævnende helt.

Theutonum ritus celebrare gestit,	joys to practise Teuton rites,
Instruit luxus et adulterinas	devises orgies and prepares
preparat escas.	adulterated foods
Nam nouis palpat dapibus palatum,	She titillates the palate with new menus,
Captat ignoti libitum saporis,	chases a flavour unheard-of and sensual,
Aestuans ferclis onerare mensas	yearns to cumber each table with courses
Lautius omnes.	ever more gorgeous.
Hec uiro uinum pateris propinat	She dispenses bowls of wine to he
	husband,
Cuncta propenso meditans paratu,	planning all with eager provision,
Cocta torreri iubet et secundo	and assigns dishes, once-cooked to be
	roasted
Destinat igni.	in a second oven.
Pascit ut porcum petulans maritum,	A pert, precocious whore, she feeds
Impudens scortum natibusque	her pig of a mate and, bold with her
fidens,	buttocks,
Gestit admissum tolerare penem	she delights to receive his thrusting penis
Crimine stupri.	in criminal lust.
Assat elixum recoquitque tosta,	She seethes and bakes and roasts again,
Prodigo coenam meditata luxu,	devising a feast of spendthrift excess,
Negligens morum uitique cultrix,	a loathsome female, heedless of decency,
Foemina turpis.	priestess of vice.
Hec procax fastu Venerisque miles,	This insolent, haughty, sexual soldier,
Appetens esce, bene temperatos	avid for dainties, renounces customs
Abdicat ritus simul et gulosas	of proper restraint and exercises
Instruit artes.	her arts of gastronomy.
Rapulum leui patina liquatum,	Hotly she seeks to insert in her belly
Preditas succo tenui placentas	puréed turnip from a smooth tureen,
Pruriens aluo petit ordinesque	pancakes steeped in delicate syrup,
Conchiliorum.	and rows of shellfish.
Non ergo magnum memini	I never recall the great Frothi
Frothonem	
Dexteram fibris uolucrum dedisse,	digging his right hand inside a fowl,
Podicem cocti lacerasse galli	tearing at the arse of a roast chicken
Pollice curuo.	with crooked thumb.
Quis prior regum potuit gulosus	What previous king was ever such a
Viscerum putres agitare sordes	gourmand as to rummage in unclean,
	rotten
Aut manu carptim fodicare foedum	entrails, scoop and claw with his fist
Alitis anum? ²⁹	at a bird's filthy bum?

²⁹ Saxo, vi. 9.8-10, s. 430-33.

I Winkel Horns oversættelse er det tilsvarende afsnit blevet til:

<p>1. Giv ej mig
slig Kvindegave,
vil ej selv du
Smykket bære.
Haarbaand ej
for Helte passer,
sligt kun Kvinde-
sjæle fryder.</p>	<p>2. Giv det heller
til din Husbond,
han vist glad
ved Gaven bliver;
kosteligt det
klæder en, som
rundt i stegte
Fugle roder.</p>
<p>3. Hil dig, Drot,
for herlig Dronning!
Krage søger
Mage, ser man!
Liderlig som
Skjøgen ligger
hun og boler
med sin Husbond.</p>	<p>4. Hun med Mad
som Svin ham mæsker,
Bordet under
Retter bugner;
stegt hun koger,
kogt hun steger,
som det er
hos Tysken Sæd.</p>
<p>5. Saa' man før
en Konge fraadse,
som nu Danedrotten fraadser,
rage rundt
i raadne Fugle,
søbe Sovs
og østersslim!³⁰</p>	

Som Friis-Jensen påviste, har digtet en direkte tekstuel parallel i Horats' 25. ode, både i valget af versform og på det indholdsmæssige plan. Dertil kan tilføjes, at det afspejler en type litteratur, der netop var en bestanddel af de lærebøger i poetisk komposition, såsom Mattheus af Vendômes *Ars versificatoria*, hvorigennem datidens skoledrenge lærte at mestre komplekse latinske versemål ved at elaborere seksuelt ladede eller direkte afskyvækkende temaer, f.eks. en gammel kvindes nøgne og forfaldne krop. Indholdsmæssigt er der i dette digt tale om et eksempel på samtidens hofkritik og dens til tider rå humor. Sammenlignet med lignende poesi fra 1100-tallets lærde miljøer må digtet anses som ganske tidstypisk, og der er ingen grund til at antage, at der skulle ligge et eller andet ældre norrønt forlæg bag ved teksten.

³⁰ Winkel Horns ovs. 1898, s. 253.

Alle oversættelser reflekterer som sagt den tid, de er skabt i. Så hvor en udgave af en latinsk tekst kan stå i århundreder, så har oversættelser til moderne sprog en langt kortere holdbarhed. Det tidstypiske i de ny Saxooversættelser er åbenheden for værdien af Saxos latinitet på dens egne præmisser samt en værdsættelse af det eklektiske, idiosynkratiske og fabulerende. Eller med andre ord: en sans for bricolagen i „middelalderlig smag,, jævnfør oversætterens kommentar i indledningen.³¹ Men også understregningen af, at Saxo er en europæisk forfatter; at det kolossale værks målgruppe netop ikke var en snæver national kreds. At formålet netop var at overbevise et (muligvis skeptisk) internationalt lærd publikum om det danske rige og folks fortræffeligheder samt understrege, at kongeriget mod nord var (eller måske snarere, engang havde været) det romerske imperium ligeværdigt, når det kom til *virtus*.

Egentlig bevågenhed blandt europæiske lærde fik Saxos værk først med Christern Pedersens tryk i 1514, tre århundreder efter dets skabelse. Værket faldt straks i humanisters smag, deriblandt Erasmus af Rotterdams, på grund af dets formfuldendte klassiske latin, og flere genoptryk fulgte i løbet af 1500-tallet. Siden da har værket været kendt i udlandet, måske især på grund af Shakespeares Hamlet, men næppe læst uden for fagkredse. I de sidste årtier er studieprogrammer i „Scandinavian Studies“ blevet voldsomt populære på universiteter i især Storbritannien og USA. Til dels på grund af denne tendens, men også gennem den stigende internationalisering af dansk middelalderhistorisk forskning er den internationale interesse for Danmarks historie i middelalderen og dermed for Saxos værk større end nogensinde. Sammen med den netop udkomne engelske oversættelse af de danske landskabslove³² er der nu lagt grunden til en nyorientering inden for disse „skandinaviske studier“, der længe har været centreret omkring vikingetiden og domineret af læsningen af de islandske sagn og det folkesproglige, norrøne kildemateriale, som er et område, hvor der længe har eksisteret fuldstændige og gode oversættelser til engelsk. Saxos sagnhistoriske bøger har som nævnt ovenfor foreligget i engelsk oversættelse længe, og det er først og fremmest som skaber/formidler af denne nordiske (sagn)verden, at Saxo har været kendt og brugt i udlandet. For nylig er interessen for Saxo som „samtidshistoriker,, dog øget både herhjemme og i udlandet, og den ny fuldstændige oversættelse kommer hermed på et særdeles heldigt tidspunkt.

³¹ Saxo, Translator's Introduction, s. lxxxii.

³² Ditlev Tamm & Helle Vogt: *The Danish Medieval Laws. The laws of Scania, Zealand and Jutland*, Routledge Medieval Translations, Oxford 2016.

Der er derfor grund til at fejre, at vi og ikke mindst resten af verden nu har fået en Saxoudgave, der råder bod på en række mangler ved tidligere udgaver, som har et grundigt og let anvendeligt tekstkritisk apparat, og som tillige kan nydes i sin fulde længde, på et mundret og læseligt engelsk, der alligevel i det store hele formår at bibeholde sproget og ikke mindst indholdet. Det er denne udgave, der vil komme til stå som standardudgaven internationalt, i mange generationer fremover. Karsten Friis-Jensen fik ikke lov til at opleve værkets udgivelse, men sammen med hans livslange forskningsindsats står det nu som et smukt og passende monument over en højt værdsat og dybt savnet kollega, lærer og ven. Æret være hans minde.

Mia Münster-Swendsen